

NAYMANLAR TÜRK MÜ YOKSA MOĞOL MU? ARE THE NAIMANS TURKISH OR MONGOLIAN?

Anıl Yasin OĞUZ

Arş. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü

anilyasin.oguz@erzurum.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-2876-8954>

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi | ETU Journal of Social Sciences Institute
S.12, Nisan | April 2021, Erzurum
e-ISSN: 2717 - 8706

Makale Türü | Article Types : Çeviri Makalesi | Translations Article
Geliş Tarihi | Received Date : 03.02.2021
Kabul Tarihi | Accepted Date : 15.03.2021
Sayfa | Pages : 117-132
 : <http://dx.doi.org/10.29157/etusbed.873835>

<https://dergipark.org.tr/etusbed>

This article was checked by

✓ iThenticate

NAYMANLAR TÜRK MÜ YOKSA MOĞOL MU? (SİND DİE NAIMAN TÜRKEN ODER MONGOLEN?)

Anıl Yasin OĞUZ

ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ETÜSBED), S. 12, Nisan 2021, Sayfa: 117-132

ÖZ

1206'da *Khan* ilân edilerek Khalkha bozkırlarında birliği sağlamadan önce, Çinggis'in veya Temücin'in uzun uğraşlar sonucunda hâkimiyet altına aldığı dört boy Kereyit, Nayman, Merkit ve Tatar boylarıydı. Bu boyların etnik aidiyeti veya Хамаг Монголын ханлиг devrinde hangi dili konuştukları meselesinde maalesef henüz ilim câmiası hemfikir değildir. Fakat özellikle Kereyit ve Nayman boylarının Монголын нууц товчоо ("Moğolların Gizli Tarihi"), *Câmiü't-tevârih*, *Târih-i Cihângüşâ* ve Çin kaynaklarında (*Yuanshi* gibi) bulunan isimlerinin çoğu yalnızca Türkçeyle açıklanmaktadır. Çinggis Khan dönemiyle ilgili yazılmış yetkin biyografilerin pek çoğu (Paul Ratchnevsky'nin eseri gibi) bu iki boyun anadilini Türkçe olarak kabul etme eğilimindedir. Fakat anadili Moğolca olan Kiyat boyunun bu kabilelerle karşılıklı nasıl anlaşabildiği meselesi açık değildir. Altay dilleri ve karşılaştırmalı linguistik alanında önde gelen bilim adamlarından, Almanya'da eğitim görmüş ve ayrıca ünlü dilbilimci Nikolay Poppe'un danışmanlığında çalışmalar yapmış Japon Murayama Şičiro 村山七郎 çevirisini yaptığımız bu makalesinde Naymanları Moğol dilli gören hipotezlere karşı güçlü kanıtlar getiriyor ve onların aslında Türkçe konuştukları tezini savunuyor.

Anahtar Kelimeler: Nayman, Moğollar, Cengiz Han, Uygurlar, Nesturilik.

ARE THE NAIMANS TURKISH OR MONGOLIAN? (SİND DİE NAIMAN TÜRKEN ODER MONGOLEN?)

ABSTRACT

Before forming the union and being declared Khan on Khalkha Steppe in 1206, the four tribes which Chinggis or Temujin subdued as a result of continuous efforts were Kereyit, Naiman, Merkit and Tatar tribes. The Scientific Community, unfortunately, is not still unanimous about the ethnical involvement of these tribes or which language they spoke in the period of Хамаг Монголын ханлиг. But, particularly, most names of Kereyit and Naiman tribes which are placed in Монголын нууц товчоо ("The Secret History of the Mongols"), *Jāmi' al-tawārikh*, *Tārikh-i Jahāngushāy* and Chinese sources (such as *Yuanshi*) can only be explained through Turkish. Most competent biographies written about the period of Chinggis Khan (like the work of Paul Ratchnesky) are inclined to accept that the native languages of these two tribes are Turkish. However, it is not explicit how Kiyat tribe could communicate with these tribes mutually. Japanese Murayama Shichiro 村山七郎 who is one of the most important scientists in the fields of Altaic languages and comparative linguistic, studied in Germany and additionally worked under the supervision of the famous philologist Nikolai Poppe brings strong arguments against the hypotheses that Naimans spoke Mongolian and he defends that Naimans actually spoke Turkish.

Keywords: Naiman, Mongols, Genghis Khan, Uighurs, Nestorianism.

Çevirmen Takdimi

Bu çalışma Japon Altaist Murayama Şiçirō'nun "Sind Die Naiman Türken Oder Mongolen" isimli *Central Asiatic Journal*'ın 4. cildinin 3. sayısında 1959'da yayımlanan Almanca makalesinin çevirisini içermektedir. Bilhassa Altay dilleriyle ilgilenen araştırmacıların yakından tanıdığı Murayama'nın uzmanlığını Moğol ve Türk diyalektleri oluşturmaktadır. Dünya tarihinin hem birleşik en büyük kara imparatorluğunu kurmak hem askerî teşkilât hem de *Pax Mongolica*'nın yarattığı iletişim ve ulaşım olanakları sebebiyle mühim bir parçasını *Yeke Monggol Ulus Devri* (1211-1291) oluşturmaktadır. Fakat Moğolların ve Moğol İmparatorluğu'nun Türk tarihi içerisindeki yeri konusunda Türk araştırmacılar arasında bir fikir birliğine varılamamıştır. Temücin'in 1206'da *Khan* ilan edilmesine dek geçen en azından kırk senelik zaman diliminde ilişkilerinin büyük bölümünü Moğolistan bozkırlarındaki göçebe kabilelerle olan muharebeler ve diplomasi oluşturmaktadır. Bu zaman dilimine damga vuran diğer boylar meşhur "Gizli Tarih"te haklarından bolca söz edilen Nayman, Kereyit (Kırım Giraylarıyla ilişkilidirler.), Merkit ve Tatar boylarıdır. 19. yüzyıldan beri Asya göçebeleri üzerine araştırmalar yapan bilim insanları bu boyların etnik aidiyetini sorgulayagelmışlerdir. Özellikle Kereyit ve Nayman boylarından bugüne kalan kelimeler, unvanlar ve kişi isimlerinin büyük çoğunluğunun Türkçe olması bu alana damgasını vurmuş araştırmacıları (Howorth gibi) bu boyları Türk dilli olarak saymaya itmiştir. Fakat 20. yüzyılda ve bugün 21. yüzyılda Moğol tarihine artan ilgiyle beraber, muhtelif ve kesin olmayan kayıtlara dayanılarak bu boyların bir zamanlar Türkçe konuşmuş olsalar bile Moğollaştıkları, en azından Temücin'in yaşadığı dönemde kesinlikle Moğolca konuştukları konusunda oybirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin Peter Golden Kereyit ve Nayman seçkinlerinin her halükârda Moğolca konuştukları tezine katılıyor (Golden, 2002: 295). Fakat Murayama'nın tercüme ettiğimiz bu makalesi dilciler ve tarihçiler bakımından önemli kanıtları ileri sürüyor. Bu makale hem Temücin'in birliği sağlayışına dek geçen zaman dilimini daha anlaşılır kılacak bilgiler içermekte hem de tarihçiler için dil eğitiminin ne kadar önemli olduğunu yöntem bakımından ortaya koymaktadır. Özellikle Orta Asya tarihi ile uğraşan araştırmacıların aynı zamanda dil konularında da yeterli birikime sahip olması gerektiğini Murayama'nın bu makalesi göstermektedir.

"Nayman" kelimesinin Moğolca "sekiz" anlamına geldiğinden yola çıkılarak bu mühim boyun anadilini Moğolca olarak düşünme eğilimi vardır. Fakat Şine Usu Yazıtı Doğu 1. ve 3. satırlarda geçen "Sekiz Oguz" boy isminin (Aydın, 2018: 54-55) Naymanlara işaret ettiği düşünülmüştür. Aristov, Berezin'in "Nayman" kelimesinin Moğolca "sekiz" anlamına geldiği ve bu yüzden sekiz boydan oluşmuş olabilecekleri tezine karşı çıkararak Türk kökenine sahip bir boyun Moğolca bir sayı ismi taşımasını mümkün görmeyerek "Nayman" kelimesinin Katun Nehri'nin kaynağı olan Nayma Nehri'nden geldiğini ve başlangıçta burada yaşadıklarını ileri sürüyor (Aristov, 1896: 361).

Tabıldı Akerov yeni bir tezle Nayman etnonimini Kangar-Peçeneklerin sekiz boydan oluşan birliğine bağlamaktadır (Akerov, 2016). 840'ta Kırgızlar Uygurları Mağlup ettikten sonra Naymanlar Altay Dağları civarındaki konumlarını koruyup güçlenerek, Kırgızları Yenisey boylarına geri sürmüştür (Ratchnevsky, 1992: 1). Naymanların Khan'ları Gücü'ut kabilesine mensup idi (De Rachewiltz, 2002: I/518). Naymanların coğrafi konumuna göz gezdirildiğinde kuzeyde Kırgızlarla, doğuda Kereyitlerle, batıda Kanglı ve Kıpçaklarla güneyde ise Uygurlarla komşu oldukları görülüyor. Özellikle Moğolistan'ın batı kısımlarında Kara İrtiş'ten Orhon Nehri'ne, Altay'dan Hangay Dağları'na kadar yayıldıkları için (Ratchnevsky, 1992: 2) bilhassa güneydeki İdikut Uygur Krallığı'nın yoğun ticari ve kültürel tesiri altındaydılar. Reşidüddin Naymanların bir kısmının dağlarda bir kısmının ovalarda yaşadığını dile getiriyor (Rashiduddin, 1998: 68). Uygur tesiri için örneğin Tata Tonga vasıtasıyla Uygur yazısı Naymanlar arasında kullanılıyordu.

Ayrıca Nesturilik ve Budizm gibi dinler de onlar arasında taraftar bulmuştu. İtalyan Pian del Carpine 28 Haziran 1246'da "Pagan" olarak adlandırdığı Nayman ülkesine gelmişti (Dawson, 1955: 60). Carpine'in "Pagan" tabirini Budizm'le ilişkilendirmek mümkündür. 1254'te aynı bölgeye gelen bir diğer Fransisken Flaman Rahip Willem van Rubroek Naymanların Nesturî Hristiyan olduğunu dile getiriyor (Dawson, 1955: 122). Nesturî Hristiyanlığın göçebeler arasında elde ettiği başarılar Naymanlarla sınırlı kalmamıştır. Özellikle Kereyit [Kelimenin kökeni Moğolca "Khar" veya Türkçe "Kara" (Rashiduddin, 1998: 62) ya da kuzgun anlamındaki "Kheree"den (Hoyt, 2008: 82) geliyor olabilir.] hükümdarı To'oril (Uygurca "av kuşu" anlamındaki Toğrul'dan gelmektedir.) veya Ong Khan (Çince "Kral" anlamındaki Wang 王'dan gelmektedir.) Batılılar tarafından "Doğu'daki Büyük Hristiyan Kral David" ve "Rahip John" mitiyle ilişkilendirilmiştir (Abû'l-Faraj, 1976: I/352). Reşidüddin de Hristiyan misyonerler vasıtasıyla Kereyitlerin Hristiyan olduğunu ve ayrıca Onon ve Kherlen nehirleri boyunca Çin sınırına dek uzanan bölgede oturduklarını söylemektedir (Rashiduddin, 1998: 61). Göktürk, Uygur ve hattâ Xiongnu'ların kadim merkez bölgesi Orhon, Tola (bugün Tuul), Öng Nehri civarı Kereyitler tarafından iskân edilmişti (Gumilyov, 1974: 96). Daha 1100'den önceki bir tarihte To'oril'in dedesi, meşhur Hristiyan bir isim olan "Marghuz"u (Marcos'tan geliyor.) taşıyordu (Rashiduddin, 1998: 62). Kereyitlerin 1009 yılında vaftiz olarak Hristiyanlığı kabul ettiği (Gumilyov, 1974: 96) (Ratchnevsky, 1992: 4) ve o sırada Hristiyan olanların sayısının 200 bine ulaştığı söylenmektedir (Grousset, 1970: 91). Temücin'in çocukluğu zamanında Khalkha bozkırlarındaki mevcut kabileler arasında ekipman, asker sayısı, güç ve kapladıkları alan bakımından en güçlülerinin Kereyitler ve Ong Khan olduğu anlaşılıyor (Juvaini, 1958: I/35). Nayman ve Kereyit boyları Kitan Liao devrinde *Liaoshi'nin Zubu* dediği bir konfederasyonun parçasıydılar. Gumilyov kendileri hakkında ilk bilgilerin 12. yüzyılın sonlarında başlıyor olmasından hareketle Naymanların köken bakımından Kitan olduğunu ve onlarla beraber Altay civarına geldiklerini söylüyor (Gumilyov, 1974: 126). Naymanların dilsel

aidiyetiyle ilgili tercümesini yaptığımız bu çalışmadaki tezler yanında örneğin Bartold, 8. *Lektsiya*'sında Naymanların Moğolca konuştuğunu dile getiriyor (Bartold, 1968: V/125). Gumilyov da Naymanların Moğol ve Kereyitlerle akıcı bir şekilde anlaşabildiğini söyleyerek Naymanların Moğolca konuştuğunu kabul etmektedir (Gumilyov, 1974: 126). İrtiş'ten Orhon'a dek uzanan geniş coğrafyada konumlanan Naymanların Kitan/Liao ile yakın ilişkide olduğu ve Kara Kitay Hanlığı ile de ilişkilerini devam ettirdiği anlaşılıyor. Belki bu durum da Moğollaşmalarına katkıda bulunmuştu. Yine Reşidüddin de Nayman geleneklerinin Moğollarınki gibi olduğunu söylemekten kendini alıkoyamayarak bu duruma işaret ediyor olabilir (Rashiduddin, 1998: 68). Ögedey'in ölümünden sonra nâiblik görevini yürüten Töregene Hatun ve Ayn Calut'un meşhur Moğol komutan Ketbuga Nayman idi. Kaynaklarda geçen ilk Nayman hükümdarı Narkhış Tayang idi (Ganbat, 2019: 99). Narkhış Tayang'ın kardeşi Anyat Kha'an'ın oğulları Buyurukh ve Tayang idi (Rashiduddin, 1998: 67). Cüveynî Naymanların çoğunun Hristiyan olduğunu fakat 1204'te Çinggis Khan ile Naymanlar arasındaki ünlü Nakhu Uçurumu Savaşı'ndan sonra Tayang Khan'ın oğlu Küçlüg'ün Khara Kitay'lara kaçıp burada onların dini Budizm'e geçtiğini dile getiriyor (Cüveynî, 2013: 107). 1204'teki Nayman-Moğol Savaşı "Gizli Tarih" in en epik sahnelerinden birini oluşturmakta ve Çinggis Khan'ın *Dörben Nokhay* denen "Dört Köpek"ine (Sübe'etey, Cebe, Celme ve Khubilay) ve uçurumdan düşerek veya Moğollar tarafından öldürülen Nayman askerlerine atıfta bulunmaktadır (De Rachewiltz, 2002: 119). Savaşın ardından Kara Kitay'lara kaçan Tayang Khan'ın oğlu Küçlüg, Kara Kitay hükümdar Yelu Zhilugu'yu ele geçirerek devletin asıl yöneticisi olmuştur. Burada güttüğü Müslüman karşıtı politikaları (örneğin Hoten imamı Alaeddin Muhammed'i medresesinin kapısına çakmıştı.) da halkı kendisinden uzaklaştırdı (Boyle, 1958: I/73). 1218'de Cebe'nin Naymanlara ve Coci'nin Merkitlere karşı gönderildiği (Atwood, 2017: 38) ve Harezmsah ile de ilk çatışmalara neden olan seferler neticesinde, Küçlüg Pamir civarında yakalanıp Moğollara teslim edildi. Küçlüg'ün öldürülüşü hem Kara Kitay'ların hem de Nayman gücünün sonu anlamına gelmektedir.

Dolayısıyla Naymanların etnik aidiyeti konusunda Genel Türk Tarihi alanının önde gelen bilim adamlarının pek çoğu onları Moğol dilli olarak görme eğilimine sahiptir. Fakat Murayama'nın tercümesini verdiğimiz bu makalesi Nayman ve Moğol araştırmalarının pek çoğunda kaynak olarak kullanılmış ve kullanılmayı sürdürmektedir. Murayama'nın ortaya attığı kanıtlar sebebiyle günümüzde Naymanların Türkçe konuşmuş olabileceklerine yönelik geniş çaplı bir söylem oluşmuştur.

Murayama makalesini yazarken ana ve alt başlıklara ayırmamıştır. Sade bir dipnot yöntemi kullanarak bu alanda çok iyi bilinen kaynak eserlerin yayımlanma yılını, yayınevini ve bazen sayfa numarasını belirtme ihtiyacı duymamıştır. Bunları, atıfta bulunulan kaynaklara giderek düzeltmeye çalıştık. Murayama'nın kelimelerin yazımında kullandığı transkripsiyon işaretleri olduğu gibi korunmuştur. Parantez içinde verilen notlarla anlam

kolaylaştırılmaya çalışılmıştır. Çevirinin bu konuya ilgili araştırmacılar tarafından kaynak olarak kullanılmasını ve faydalı olmasını temenni ederiz.

NAYMANLAR TÜRK MÜ YOKSA MOĞOL MU?

S. Murayama

Tokyo

12. ve 13. yüzyıllarda Moğolistan'daki hakimiyet konusundaki halk savaşında önemli bir rol oynayan Naymanların "etnik aidiyeti" ile ilgili, başka bir deyişle Naymanların Moğol mu Türk mü olduğu sorusuyla alakalı henüz açık bir fikir ileri sürülmediği görülmektedir.

Bu meseleyle meşgul olan Howorth, Naymanların Moğol değil Türk olduğu görüşündedir. Ona göre Naymanların bize ulaşan kişi adları Türkçedir. Büyük Nayman kralı (Howorth'un transkripsiyonuna göre) Inandj Belga Buku Khan olarak adlandırılıyordu; Inandj Türkçede "inanma" (Tü. inan-"inanmak"), belga "bilge" (Tü. Bil- "bilmek"), buku "boğa" anlamına gelmektedir. Inandj'in oğulları Tay Buku ve Buyuruk (Tü. "kumandan"), metbûların isimleri Sayrak Kuksu, Ede Tukluk Türkçedir. Howorth, D'Ohsson'la, Sayrak Kuksu'nun göğsünde ağrı olan kişi anlamına geldiği konusunda hemfikirdir. Howorth'a göre Ede Tukluk ismi *bilgeliğin yedi kısmını bilen (kişi)* anlamına gelmektedir (Howorth, 1876: 694). Bu sonuncusu, Reşidüddin'de Yidi Tuyluy şeklinde ortaya çıktığı için (Naymanların kişi isimleriyle ilgili aşağıya bakınız) çoğu araştırmacının öne sürdüğü gibi *yedi sancağa sahip* anlamına gelir.

Fakat Howorth kendi fikrine göre en büyük değeri şu olguya atfetmektedir: *Fakat en önemli olgu, Bayaut'lardan söz ettiği sırada onların şeflerinden birinin Ungur Kaysat olarak isimlendirildiğini söyleyen ve Nayman dilinde Kaysat'ın (yani Türkçede) Bekaul'a (yani Moğolcada) eşit olduğunu ekleyen Reşidüddin'in kayıdır. Von Hammer Kaysat'ı mutfak şefi veya et kasabı olarak tercüme etmişti* (Howorth, 1876: 694).

Bununla beraber Howorth, Moğolcada *bekaul* kelimesine karşılık gelen bir kelime belgelenmediği hâlde sözde Moğolca bir kelime olan *bekaul*'u ve ona karşılık gelen olası Türkçe kelime *Kaysat*'ı Moğolca ve Türkçe dil materyalleriyle karşılaştırmaya ve bilhassa *bekaul* kelimesinin gerçekten Moğolca ve *Kaysat* kelimesinin de gerçekten Türkçe olduğunu kanıtlamaya girişmez. Hattâ tersine *bekaul*'a karşılık gelen kelimenin *bägäül* "Sâki" olduğu Çağataycada belgelenmiştir (Radloff, 1899: IV).

Howorth *Kaysat* kelimesinin Türkçe olduğunu da kesinlikle kanıtlamamıştır. Bundan dolayı onun gözlemleri, sonraki araştırmacıları fikirlerinin doğruluğu konusunda ikna edememiştir.

Howorth bundan başka 19. yüzyılda kendilerini Nayman olarak isimlendiren bazı Türk boylarını saymaktadır:

Yani Uzbeg'lerden¹ bir grup, Uygur Nayman'ı olarak adlandırılmaktadır. Uzbegler tipik Türk'türler. Kırgız Kazakları da aynıdır. Klaproth'un, kaydını özetlediği M. Spaski'ye göre Naymanların 35 bin aileden oluşan bir kabilesine, 4 bin ailelik bir başkasına, 15 bin ailelik Nayman-Kunratların bir kabilesine ve 6 bin ailelik Bağanalin-Naymanlardan bir başkasına rastlamaktayız. Rytshkof Orta Ordu'yu, içlerinden Naymanlarınkinin en güçlüsü olduğu dört bölüme ayırmaktadır. Falk da onun en önemli kabilesinin Naymanların kabilesi olduğunu söylüyor. Yine Türklerin bir başka konfederasyonuna, yani Kırgızlar veya Burut'lara dönelim. Michell tarafından tercüme edilmiş olan Yüzbaşı Valikhanof'un Sungaria² tasvirinde Naymanların kabilelerinin onlara katıldığını öğreniyoruz. O devirde burada Moğolistan'ın pek bilinmeyen bir kabilesine karşı koyan, Naymanlar olarak adlandırılan çok çeşitli Türk kabileleri vardı (Howorth, 1876: 693).

Bu tarz açıklamalar çok fayda sağlamamıştır. İnsanlar böyle boyların Türkleşmiş Moğol boyları olduğunu düşündüler.

Bugünün pek çok araştırmacısı Naymanların Moğol olduğu fikrindedir. Bu, Moğolcada "sekiz" anlamına gelen Nayman³ isminden kaynaklanıyor. Buna ayrıca, Naymanların Moğol olması gerektiğini düşündürten, Moğol yazısının Nayman devlet görevlisi Tata-tunga ile ilişkili olması vakası da yol açıyor

Ünlü Sovyet Reşidüddin araştırmacısı Petruşevski, Reşidüddin'in *Câmiü't-tevârih*'inin yeni Rusça tercümesine önsözünde şöyle yazıyor:

Reşidüddin; Moğolların isminin kökeni, Tatarlar ve Moğollar arasındaki karşılıklı ilişkiler, 13. yüzyılın başlangıcında Moğolistan'da hangi boyların göçebe hâle geldiği, hangilerinin Moğolca ve hangilerinin Türkçe konuştuğu karmaşık meseleleri hakkında bize hiçbir açıklama vermiyor. Fakat Reşidüddin'in kapsayıcı bilgisi, Çin materyalleri ve diğerleri ile karşılaştırıldığında bize bu soruların çözümüne yönelik veriler sunuyor... Çok büyük bir olasılıkla, 13. yüzyılın başlangıcında bir dizi boyun-Tatar, Kereyit, Nayman, Celayir, Sulduz, Barlas, Merkit, Oyrat- Türkçe değil Moğolca konuştuğunu varsayabiliriz (Reşidüddin, 1952: I/29).

Daha başka olarak, alıntıladığımız çalışmanın 92. Sayfasındaki dipnotta şunları okuyoruz:

Reşidüddin Orta Asya'nın hem Türkçe konuşan göçebe boylarını hem de Moğolca, Tangutça, Tunguzca, Mançuca konuşan göçebe boylarını Türkler olarak adlandırıyor. Reşidüddin'deki Türkler ne etnolojik ne dilsel terimleri ifade etmektedir; aksine toplumsal-yaşam şekline atıfta bulunmaktadır, yani Reşidüddin'deki "Türkler" basitçe "Göçebeler" demektir. Bundan dolayı

¹ Özbekler. (çev. notu)

² Çinlilerin Xinjiang'ın 新疆 kuzey yarısını oluşturduğundan ötürü Bejjang 北疆 olarak adlandırdığı çeşitli Zungarya, Dzungarya gibi çeşitli şekillerde transkribe edilse de genelde Cungarya olarak bilinen bölgedir. Etimolojik olarak Orta Moğolcada Je'ün Ghar (Sol Kanat) olarak bilinen tamlamanın Khalkha Moğolcasındaki Zuun Ghar hâlinde gelmektedir. "Cungarya Bozkırları" olarak da bilinir. (çev. notu)

³ Bugün hâlâ Khalkha Moğolcasında, Orta Moğolca "Nayman"ın değişmiş hâli olan "найм", "sekiz" anlamına gelmektedir. (çev. notu)

Reşidüddin'in Terminolojisini temele alarak bu ya da öteki boyun kökeni meselesine karar veremeyiz (Reşidüddin, 1952: I/92).

I. P. Petruşevski'ye ve Reşidüddin'in çalışmasının tercümanına göre Naymanlar 13. yüzyılın başlangıcında, muhtelemen, Türkçe değil Moğolca konuşuyorlardı.

Sovyet Mongolist N. P. Şastina da aynı görüştedir. Carpini ve Rubruck'un seyahatlerinin Rusça çevirisindeki (Şastina, 1957) yorumda şöyle yazıyor:

Nayman. Moğol boylarından biri. (Şastina, 1957: 253) Nayman. Hangay ve Altan-Nuru Dağları arasındaki büyük bölgede, Kara İrtiş Nehri ve Zaysan Gölü vadisinde göçebe hâlde yaşayan en büyük Moğol boylarından biri. Nayman hükümdarı, 1204 yılında Çingis Han tarafından indirilen Tayang-Han'dı. 'Nayman' ismi Moğolca 'sekiz' anlamına gelir.⁴ Naymanların bir zamanlar, bir araya gelerek "sekiz" veya Nayman ismini alan sekiz boydan meydana geldiğini varsayabiliriz. Moğollarda, kabilelerde bu tip sayı-isimleri mevcuttur. Naymanlar Moğol boyları arasında en kültürlü olanıydı. Naymanlar ilk defa Uygur yazısını adapte ettiler ve onu Moğol dili için kullandılar. Naymanlar Doğu Türkistan'la komşu oldukları için diğer kültür kazanımlarını da kullanabiliyorlardı (Şastina, 1957: 196)...

Şimdi Moğolların Gizli Tarihi'nin ünlü çevirmeni ve araştırmacısının, E. Haenisch'in görüşüne dönüyoruz. Onun da Naymanların Moğol olduğu fikrinde olduğu görülüyor, çünkü o diğer şeyler içinden şöyle söylüyor: *Nayman halkı bozkırın en eğitilmişiydi, ilk kez, kendilerine bir yazı, Uygurca'yı aldılar. Onlar arasında pek çok Nesturi Hristiyan vardı (Haenisch, 1948: 183). Onun ilk kez, kendilerine bir yazı, Uygurca'yı aldılar. sözleri, Türklerin arasında Uygur yazısı uzun süredir bilinir olduğu için, ancak onları bir Moğol boyuyla ilişkilendirirseniz bir anlam kazanır. Uygur yazısı denen yazı Turfan'da 8. yüzyılın Türk metinlerinde ortaya konmuştur (Von Gabain, 1950: 13).*

Linguistler arasında B. Ya. Vladimirtsov Naymanların Moğol olduğu ve yazılı Moğolcanın onlar arasından doğmuş olabileceği fikrindedir (Vladimirtsov, 1929: 19).

N. Poppe de şöyle yazıyor:

Moğol yazıdili konuşma dillerinden güçlü şekilde farklılaşır ve hakkındaki bilgileri, o zamanın Arap bilgileri tarafından derlenmiş çeşitli deyimlere borçlu olduğumuz 13. yüzyılın konuşma dilinden de belirgin şekilde ayrışır. Hâlihazırda yazılı Moğolca, 13. yüzyılın konuşma dili Orta Moğolca gelişim

⁴ Nayman boy isminin gerçekten "sekiz" anlamına gelen Moğolca bir kelime olduğu kesin değildir. Çingis devri Moğollarının bu ismi Moğolca bir kelime için korudukları olası olsa da Naymanların o devirde kendilerini nasıl isimlendirdikleri bizce mâlûm değil. Fakat onların kendilerini Nayman olarak adlandırmış olmaları muhtemel, çünkü Altay bölgesindeki bugünkü ardılları kendilerine Nayman demektedirler. Türkçe, n- ile başlayan kelimeleri tanımadığı için (istisna nâ "ne?" dir), Nayman isminin Türkçe bir kelime olmadığı görünüyor. Fakat bu isim herhangi bir ses değişiminin sonucu olarak da ortaya çıkmış olabilir. Onu Tü. Yay-ma "yayıma"nın bir *Dissimilation* formu olarak açıklayamaz mıyız?

seviyesine dayanırken eski bir Moğol ağzını temel aldığı için antik bir karakter taşıyordu. Bu yüzden Moğol yazıdiline Moğol dünya imparatorluğu kurulmadan (1206 yılı) önce var olduğu ve herhalükârda o devrin Moğol boylarının bir kısmı arasında yayılmış olduğu varsayılabilir. İleri sürdüğümüz gibi, o (Moğol yazıdili çev. notu) ilk kez o zamanlar önemli bir rol oynayan bir boy, Naymanların içinde ortaya çıktı (Poppe, 1951: 7).

Çek bilgin Pavel Poucha Moğolların Gizli Tarihi üzerine denemesinde (Praha, 1956) Naymanların etnik ve dilsel aidiyetiyle ilgili yeni hiçbir şey sunamıyor.

Bugünün çoğu araştırmacısının Naymanların Moğol olduğu görüşünde olduğunu yukarıda gördük. Şimdi bu görüşün doğruluğunu elimizde bulunan çeşitli materyalleri temele alarak test etmek istiyorum

İlk olarak Naymanların kişi adlarını inceleyelim. Onlar Moğol veya Türk karakteristiği mi gösteriyor? G. G.'de⁵ Naymanların kişi isimleri olarak şu dokuzu aktarılır:

1. İnança Bilge Qan (Reşidüddin'de İnanç Bilge Buqu Qan). Atü⁶ İnança yüksek bir memuriyet unvanıdır. Atü. inan- *güvenmek* (osm. inan- aynısı), atü. Bilge *ârif* atü. Bil- *bilmek*.

2. Tayang Qan. Kral İnança bilge'nin oğlu. Raşidüddin'e göre Tayang < Çince *tay wang*, *Kraloğlu* anlamına geliyor olmalı. Bu bir yanlış anlamadır. Reşidüddin'e göre Çin kralı tarafından verilmiş olan bu unvan, (aslında, çev. notu) *büyük kral* anlamına geliyor. Tayang'ın ismi gerçekte Tay Buka'dır. Tayang *Tay wang*'ın Moğolca bir telaffuzu olmalı (Reşidüddin, 1952: I/112).

3. Buyruq Qan. Kral İnança bilge'nin oğlu ve Tayang'ın küçük erkek kardeşidir. Atü. Buyruq ~ Buyuruq *emir sahibi* < atü. Buyur- *emretmek* ile karşılaştırın.

4. Küçülüg Qan (Reşidüddin'de: Kuşluk). Tayang'ın oğludur. Reşidüddin'e göre bu isim *çok güçlü* anlamına gelmelidir. İsmi *kudret dolu*, *kudretli*, *kudret sahibi* anlamına geldiği babası Tayang'ın şu kelimeleriyle îmâ edilir: *küçütü*, *omoytu Küçülüg* (G. G., VII/28b) *Güç sahibi*, *cesaret sahibi Küçülüg*. Aslında bu isim Küçülüg değil Küçlüg idi (karşılaştırın atü. Küçlüg *güçlü*) -ü- bir *epentetik* ünlüdür (G. G.'deki epentetik ünlülerle ilgili N. Poppe tarafından dikkat çekilen örneklerle karşılaştırın: *Yalavaçi bir kişi ismi* tü. *yalabâç elçi*, *Kışılbaşı bir göl ismi* tü. *qizil baş kırmızı kafa*, *Kışılıq bir kişi ismi* tü. *qışliq kış için* (Poppe, 1955: 38); Atü. Küç-lüg mo. Küçü-tey ~ küçü-tü'ye karşılık geliyordu.

1. Kürbesü. Kral İnança Bilge'nin cariyesidir. Fakat Reşidüddin'e göre Tayang'ın eşidir. Reşidüddin bu ismin etimolojisini vermiyor.

2. Kökse'ü ~ Kökseğü Sabraq. Kral Tayang'ın bir metbûsu idi. Reşidüddin'de bu isim Koksü Sabraq olarak görünür. Ona göre Koksü *sesi öksürük ve akciğer hastalığı ile çatallaşmış adam* anlamına gelmeli ve Sabraq aslında

⁵ "Geheime Geschichte" yani "Gizli Tarih" isminin kısaltmasıdır (çev. notu).

⁶ *Alt Türkisch*'in kısaltmasıdır ve "Eski Türkçe" anlamına gelir (çev. notu).

bir yer ismi olmalı (Reşidüddin, 1952: I/138). Farklı bir yerde ise Koksı Sabraq'un *kalp ağrısı* anlamına geldiğini anlatır (Reşidüddin, 1952, I/138). Kökse'ü muhtemelen atü. Köküz *göğüs kafesi* ile ilişkilidir. Onun (Köks'e'ü çev. Notu) şimşek gibi bir sesi vardı (mezkûr yer).

3. Qori Sübeçi. Kral Tayang'ın bir metbûsu ve casusudur. Kereyit kralı To'oril'i Nekün Usun Nehri'nde Titig Saqal'da (krş. Tü. titig *çamur*, saqal *sakal*) esir aldı. Sübeçi'nin atü. Suv-çi *rehber'e* karşılık gelmesi gerekmez mi? Reşidüddin'e göre Tin Şal isminde bir Nayman (fakat okuma kesin değildir) ona (Qori Sübeçi) bunda yardım etmiş olmalı (Reşidüddin, 1952: I/132).

4. Yedi Tubluq. O da kral Tayang'ın bir metbûsudur. Reşidüddin'e göre: Yidi tuylug. Tubluq muhtemelen Tuyluq'un bozulmuş şeklidir. Bu ad *yedi sancak sahibi* anlamına gelir.

5. Torbi Taşı (Bu isim Reşidüddin'de görünmez.). Bildiğimiz gibi, Uygur taw (daleth), waw ve taw (daleth), waw, yod harf grubu G. G.'de to veya tu şeklinde görünür, yani to ve tu heceleri G. G.'de tö ve tü hecelerinden ayırt edilmez. G. G.'de torbi olarak görünen kelime orjinalde Uygur harfleri taw (daleth), waw, yod, reş, pe, yod ile yazılmış olabilir ve türbi olarak transkribe edilebilir. Bu türbi kelimesi muhtemelen Türkçedeki Arapça ödünçleme türbe *mozele'*ye karşılık geliyordu. Türbi taşı Türkçede *mozele taşı* anlamına gelir. Arapçanın Naymanlara yabancı olmadığını Reşidüddin'in şu pasajı göstermektedir:

Naymanlara yakın olan ve yurtları Naymanlarınkiyle komşu olan boylar arasında Tikin boyu (atü. Tigin 'prens' [S. M.] vardı. Bu boyun kralı Kadir-Buyuruk idi; Kadir (Arapçada) 'büyük' ve 'güçlü' anlamına gelir. Moğollar bu ismi bilmedikleri için onu Kajir-han olarak telaffuz ederler. Bugün 'kajir' denen, fakat eski devirde 'kadir', yani 'güçlü ilaç' olarak adlandırılan bir Moğol ilacı vardır (Reşidüddin, 1952: I/140).

Eski araştırmacıların onayladığı gibi Naymanların kişi isimleri Türkçedir. G. G.'de karşılaştığımız dokuz isim arasında Moğol karakteristiği gösteren hiçbir tanesine rastlamıyoruz. Fakat Inança Bilge, Buqa, Buyruq, Küçlüg gibi Türkçe isimler diğer boylar tarafından ödünç alınmış olabilirdi. Bundan dolayı böyle isimler ve unvanlar bu bağlamda az belirleyicidir. Diğer yandan Yedi Tuyluq veya Türbi Taşı gibi kişi isimleri diğer boylar tarafından kolaylıkla ödünç alınabilecek genel isimler değildir. Bu türden temel isimler, böyle isimlerin ilgili taşıyıcısının hangi boya ait olduğunu ortaya koyar.

Şimdi Howorth'un Nayman meselesinin çözümü için çok önemli gördüğü Kaysat ve Bekaul kelimeleri konusuna geçmek istiyoruz. Reşidüddin'in çalışmasından bununla ilgili bir pasajı alıntılatacağım. Reşidüddin diğerleri içinden Bayaut boyu hakkında şöyle söylüyor:

Önceden Han'ın çeşnigirbaşısı (bükâûl) ve aşçıbaşısı (bâurçi) Yisut boyundan Kuçur-noyon idi. Yaşlı ve zayıftı. Bundan dolayı onun yerini çeşnicibaşı ve aşçıbaşı Boragul-noyon aldı. Boragul-noyon Emir-temnik⁷ olduğunda ve

⁷ Yani Emir ve Tümen idarecisi.

askerî meselelerle meşgul olduğunda onun yerine bu Unguz çeşnicibaşılığa ve aşçıbaşılığa geldi. Naymancada bûkâûl, kısat olarak adlandırıldığı için onu (Unguz çev. Notu) Unguz-kısat olarak adlandırdık. Kısat "doygunluk" demektir. Bu Unguz, Kecherin-Bayaut boyundandı (Reşidüddin, 1952: I/176).

"Doygunluk" kelimesiyle ilgili sayfa 176'daki dipnotta şöyle açıklanıyor: *Metinde Türkçe-Farsça qanısmış kardan kelimesi gözüküyor; bu fiildeki ilk kelime Berezin'de, onun Türkçe kısmak 'kısmak' fiilinden türettiği qısmış olarak görülür. Bu fiil kesinlikle bukaul terimine karşılık gelmez. Muhtemelen burada Kazan Türkçesi qanmaq (recpr. Qanısmaq) fiilini göz önüne almalıyız. Eğer bu doğruysa, ilk kelime Kısat değil (Berezin'de q?nsat, onun okuma şekline göre 'gansat') qanısat olmalı (Reşidüddin, 1952: I/176). Rus tercümanının Unguz olarak transkribe ettiği isim Öngür olarak transkribe edilmeli, çünkü G. G.'de bu formda görülüyor.*

Bâurçi, Bûkâûl, Qısat ve Qanısmış olmak üzere Raşidüddin'deki dört kelimenin Moğolca veya Türkçe olup olmadığını inceleyelim.

Bâurçi kelimesi G. G.'de bâurçi aşçıbaşı şeklinde bulunur. Fakat bu kelime muhtemelen Moğolca değil Türkçeden bir ödünçlemedir. Radloff'un *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte* Cilt. 4'te şu kelimeleri buluyoruz:

Baur [Kır. Kas, karş. Baur (yak.)] *karaciğer*
 Payır [Uyg. Küer. Şor.] *karaciğer*
 Pûr [Alt. Tel.] *karaciğer*
 Baurçı [Ça. Baur+çı'dan] 1) *Aşçı*, 2) *Çeşnici, yüksek aşçıbaşı*
 (Bâgâûl'den daha aşağıda bir yüksek rütbe).

Muhtemelen Radloff'un bu kelimeyle ilgili etimolojisini kabul edebiliriz.

Bûkâûl kelimesi Moğolcada bulunmaz. Çağataycada ise Bâgâûl *saray memuru (sâkî)* kelimesine rastlıyoruz (Radloff, 1899: IV).

Qısat kelimesinin (Berezin'e göre gansat) muhtemelen aslında qanışit olmuş olduğu görülüyor (Chetagurov'a, tercümana göre qanışat) (karş. Reşidüddin, 1952: I/176). Reşidüddin'in işaret ettiği gibi (Reşidüddin, 1952: I/176) Qanısmış *doygunluk* ile aynı anlama sahipti. Chetagurov'un önerdiği üzere qan'ın Kazan Türkçesi qan- fiil kökü *doyana kadar yemek* ile karşılaştırılması gerekir. Türkiye Türkçesi de bu fiili biliyor; qan-iş- bir recipr. formdur. Son şekil bir yandan *nominis actionis* son eki -(i)-t (krş. Türkiye Türkçesi geç- *geçmek*, geç-i-t *Geçit*, ayır- *ayırarak*, ayır-t *ayırım*) ve diğer yandan son ek -miş ve buna ayrıca Farsça -i son eki eklenerek anlamca birbirine yakın duran iki şekil; qan-i-ş-i-t ve qan-i-ş-miş-i *karşılıklı doyma* ortaya çıkmıştır.

Eğer bu açıklama doğruysa, Reşidüddin'in *Unguz-kısat* hakkındaki söylemi Nayman meselesi için önemlidir. Fakat Reşidüddin'in bu pasajının henüz nihâî şekilde açıklanmadığını kabul etmek zorundayız.

G. G.'de Nayman meselesinin açıklığa kavuşturulması için çok önemli gözüken çok ilginç bir pasajla karşılaşırız. Bir vak'ada zayıf iradeli oğlu Tayang hakkında şikâyet eden Nayman kralı İnança Bilge'nin sözleriyle ilgilidir. Bu sözler Tayang'ın bir metbûsu Köksev Sabraq tarafından alıntılanmıştır. Bu, o sözlerden hatırladıklarını Kral Tayang'ın yüzüne söyleyecek cesarete sahipti: *Inança Bige Qan ügülele'e. 'Eme Jal'ui. Ere bi ötölbe. Ene Tayang-yi elbesü'er töre'üle'e. Ai! Torluq töreğsen köün minu törülmiş. Olon doromjin ma'ui ulus minu asaraju barin çidaqui-û?' ke'ele'e* (G. G., VII/10). İtalik basılmış kelimelere G. G.'nin metninde kelime tercümesi eşlik etmemiş, fakat toplu çeviride *elbesü'er* kelimesine *Tanrı'ya dua ile* anlamı verilmiştir (-'er mo. -ber *instrumental* ekine karşılık gelir). Ve toplu çeviride *Torluq* kelimesine muhtemelen *kibar ve zayıf* (çelimsiz) kelimeleri karşılık geliyor. G. G.'nin Çince transkripsiyoncusunun bu kelimeyi okuma şekline güvenmemesine, onun bu kelimeyi 29. varakta *Turluq* şeklinde transkribe etmesi işgusu işaret etmektedir.

E. Haenisch bu pasajı şu şekilde tercüme etmiştir: *Kral İnança Bilge bir defasında şöyle söyledi: 'Karım genç ve ben, koca olarak, yaşlıyım. Bu Tayang'a ben ancak dua ile sahip oldum. O! Benim zayıf doğan oğlum Torulmuş çokça zayıf ve fakir halkımı barındırıp koruyabilecek mi acaba* (Haenisch, 1948: 76)? Haenisch *törülmiş* kelimesini Kral Tayang'ın bir başka adı olarak alıyor ki muhtemelen gerçek böyle değildir. Hiçbir kelime tercümesinin eşlik etmediği *torluq* kelimesi Osmanlıca *torlaq tembel, ihmalkâr* (Radloff) ile karşılaştırılmalıdır. 1955'te Türk Dil Kurumunun *Türkçe Sözlük*'ünde *torlak* kelimesine *genç ve beceriksiz hovarda (keyif almayı seven ve bunun için fütursuzca para harcayan genç ve beceriksiz adam)* anlamı verilmiştir. *Törülmiş* kelimesi Türkçe *törül-miş doğuruldu* kelimesidir. Bu pasajı Almancaya şu şekilde tercüme edebiliriz: *Inança bilge qan bir defasında şöyle söyledi: Karım genç. Ben, eş olarak, yaşlandım. Bu Tayang'ı elbesün ile (?Tanrı'ya dua) dünyaya getirttim. O! tembel yaratılışlı bir oğul doğdu. Bana ait pek çok zayıf ve fakir insanı barındırıp koruyacak kabiliyete sahip olacak mı acaba?* G. G.'nin derleyicisi, görünene göre Kral İnança Bilge'nin sözlerini söylediği şekilde aktarmak istiyordu. Bu pasaj Nayman kralının ve ayrıca halkının Türkçe konuştuğunu göstermektedir.

Bu bağlamda Reşidüddin'in bir pasajına daha değinmek istiyorum. Bir yer ismi *Baytaraq-belçir* hakkında şöyle söylüyor: *Bu yer ismine Baytaraq-belçir denmesinin sebebi bir zamanlar Öngüt kralının ismi Baytaraq olan kızını Nayman kralı ile evlendirmesi nedeniyledir. Onlar [Nayman ve Ongut] hep beraber bu bölgeye geldiler ve evlilik ziyafeti düzenlediler. (...) Moğollar bu yer isminin anlamını iyi şekilde anlamazlar ve Baytaraq'ı Baztaraq olarak telaffuz ederlerdi* (Reşidüddin, 1952: I/113).

Görünen o ki *Baytaraq* Türkçede *bay zengin, taray tohum*, yani *zengin tohum* anlamına gelir. Bu pasaj önemlidir, çünkü Moğolların, Türk boylarına dâhil olan Nayman ve Öngütlerin dilini iyi anlamadıklarını îmâ etmektedir.

Naymanların etnik aidiyetiyle ilgili, Avrupalı araştırmacılar tarafından az dikkat edilen bir Çin tarih kaynağına sahibiz. Yuan döneminin sonunda ve Ming döneminin başında yaşamış T'ao tsung i, *Cho Kêng lu* diye bilinen çalışmasında

Yuan hanedanı içindeki boyları üç gruba bölmektedir: Moğol Boyları, muhtelif boylar ve Han-Boyları (Yanai, 1935: 263). Muhtelif boylar grubunda şu boylar sayılmıştır:

<i>Karluk</i>	<i>Nayman</i>
<i>Kıpçak</i>	<i>Serkes</i>
<i>Tangut</i>	<i>Töböt</i>
<i>Asut</i>	<i>Ongut</i>
<i>Tuba</i>	<i>Kara-Kitay</i>
<i>Kanglın</i>	<i>Kamul</i>
<i>Uygur</i>	<i>Keşimir</i>
<i>Sartagul</i>	<i>vs.</i>

T'ao'nun sınıflamasında Naymanların Moğollar grubuna değil, *muhtelif boylar* grubuna dâhil edilmesi, Naymanların etnik ve dilsel aidiyetinin belirlenmesinde gözden kaçmamalıdır.

Naymanların kişi isimleri, Kral İnança Bilge'nin sözleri ve T'ao'nun Yuan Hanedanı'nda yaşayan halk kabileleri sınıflaması bizi, Naymanların Moğol değil Türk olduğu, Moğolca değil Türkçe konuştuğu olgusuna götürmektedir.

Yeni dönemde Howorth'un çalışmasında bahsedilen veya Potapov'un haklarında söz ettiği (Potapov, 1956: 331) Naymanlar, çevredeki Türk halkları aracılığıyla dil bakımından Türkleşmemişler, fakat 13. yüzyılda, anadil olarak Türk diline zaten sahiptiler. Bu konuda Howorth ile tamamen hemfikirim (Howorth, 1876: 693).

Nayman sorunu bağlamında burada Moğol yazısının kökeni meselesine de değinmek istiyorum. Bazı bilginler Moğol yazısının Naymanlar arasından doğmuş olduğunu ve bundan dolayı Naymanların Moğol olması gerekebileceğini söylemektedir. Fakat yukarıda görüldüğü üzere Naymanlar Moğol olmadıkları için Moğol yazısının Naymanlar arasında ortaya çıkması ihtimali göz ardı edilmelidir. Diğer bilginler eski Nayman bakanı Tata-tunga'nın *Yüan-shi'*deki (Yüan-tarihi) biyografisinde yer alan şu kayda atıf yaparak Moğol yazısının ilk kez, Naymanların Çingis tarafından hakimiyet altına alınmasından sonra ortaya çıkmış olabileceğini dile getirmektedir:

Tata-tunga bir Uygur'du. Doğuştan zeki idi. Hitâbeti güçlüydü. Anayurdunun alfabesi konusunda yetenekliydi. Nayman kralı Tayang ona saygı duyuyordu ve onu danışman yaptı. Altın mührü ve para ile zâhireyi idare ediyordu. Çingis Han batıya yürüdü ve Nayman devleti onun tarafından hakimiyet altına alındı. Tata-tunga mühürle beraber kaçtı. Kısa sürede esir alındı. Çingis onu payladı. 'Tayang'ın halkı ve ülkesi benim ellerime düştü. Mühürle beraber nereye gitmek istiyorsun?' O şöyle cevapladı: Benim amacım budur. Hayatım pahasına mührü korumak istiyorum. Yaşlı efendimi arayarak, mührü ona geri vermek istiyorum. Bu benim tek arzumdur.' Kral şöyle söyledi: 'Sen sadık bir adamsın. Mühür ne işe yarıyor?' O şöyle cevapladı: 'Para ve tahl vergilerinde, atamalarda mühre ihtiyaç duyulur. Bununla her şey tasdik edilir.' Kral sözlerini onayladı ve mührün kendisinde kalmasına izin verdi.

Bundan sonra ilk kez emirlerin çıkarılmasında mührü kullanır olduk. Kral Tata-tunga'nın mührü idare etmesine izin verdi. Kral şöyle söyledi: 'Anayurdunun alfabesini iyi biliyor musun?' Tata-tunga ona bildiği her şeyi anlattı. Bu, kralın arzusunu karşılamıştı. Kral ona, prenslerine anadilini (yani Moğol dili- S.M.) Uygur yazısıyla yazmayı öğretmesini emretti (Yüan-shi: CXXIV).

Önceleri Nayman kralı Tayang'a hizmet eden Uygur Tata-tunga, Moğol yazısının mucidiymiş gibi ve Moğol yazısı 13. yüzyılın başında ortaya çıkmış gibi gözüküyor. Fakat Tata-tunga'nın Çingis'in prenslerine öğrettiği şey muhtemelen hâlihazırda tamamlanmış olan Moğol yazısıydı. Lisân uzmanı Tata-tunga Moğol yazısını zaten öğrenmişti ve onu Çingis'in çocuklarına öğretti. Moğol yazısı Naymanlardan farklı bir boy arasında ortaya çıkmış olmalı. Bu da muhtemelen, o zamanın Moğol boylarının en kültürlüsü olarak gözüken Kereyit boyudur.

Kaynakça

- Haenisch, E. (1948). *Geheime Geschichte der Mongolen*, Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Howorth (1876). *History of Mongols*, 1, London: Longmans, Green and Co.
- Poppe, N. (1951). *Khalkha-Mongolische Grammatik*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- Poppe, N. (1955). "The Turkic Loan Words in Middle Mongolian", *Central Asiatic Journal*, 1 (1), 36-42.
- Potapov (1956). *Narodı Sibiri*, Moskva-Leningrad: Akademie der Wissenschaften der USSR.
- Radloff, V. (1899). *Versuch eines Wörterbuches der Türk-Dialecte*, 4, Sankt Peterburg: İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Reşidüddin (1952). *Sbornik Letopisey*, 1, Moska-Leningrad: İzdatel'stvo AN SSSR.
- Şastina, N. P. (1957). *Puteşestvoiya v vostoçnye strany Plano Karpini i Rubruka*, Moskva: İzdatel'stvo Geografiçeskoj Literaturı.
- Vladimirtsov, B. Ya. (1929). *Sraonitel'naya Grammatika Mongol'skogo Pis'mennogo Yazıka i Halhasskogo Nareçiya*, Leningrad: İzdaniye Leningradskogo Vostoçnogo İnstituta İmeni A. S. Enukidze.
- Von Gabain, A. (1950). *Alt-Türkisches Schrifttum*, Berlin: Akademie Verlag.
- Watari, Yanai (1935). *Môkoshi-kenkyû*, *Studien der mongolischen Geschichte*, Tokyo.

Tercüman Kaynakçası

- Akerov T. A. (2016). "Naymanı v 13-14 VV. (Aspektı Proishojdeniya i Etnopolitiçeskih Svyazey)", *Severo-vostoçnyj Gumanitarnyj Vestnik*, 4 (17), 27-35.
- Aristov N. A. (1896). *Zametki ob Etniçeskom Sostave Tyurkskih Plemen i Narodnostey i Soedeniya ob İh Çislennosti*, *Jivaya Starina*, C. Peterburg: Tipografiya C. D. Hudekova.
- Atwood C. (2017). "Jochi and the Early Western Campaigns", Morris Rossabi (Ed), *How Mongolia Matters: War, Law, and Society*, Leiden: Brill, 35-56.
- Aydın, E. (2018). *Uygur Yazıtları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Bar Hebraeus (1976). *The Chronography of Gregory Abû'l-Faraj (1225-1286)*, 1, (Çev.: Ernest A. Wallis Budge). Amsterdam: Apa-Philo Press.
- Bartol'd V. V. (1968). *Soçineniya*, 5, Moskva: İzdatel'stvo "Nauka".
- Cüveynî (2013). *Tarih-i Cihangüşa* (çev. Mürsel Öztürk). Ankara: TTK Yayınları.
- Dawson C. (1966). *Mission to Asia*, New York: Harper and Row, Publishers.

De Rachewiltz I. (2004). *The Secret History of the Mongols (A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century)*, 1, Leiden-Boston: Brill.

Golden, P. (2002). *Türk Halkları Tarihine Giriş*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Grousset R. (1970). *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (çev. Naomi Walford). News Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press.

Gumilyov L. (1974). *Searches For An Imaginary Kingdom (The Legend of the Kingdom of Prester John)*, (çev. R. E. F. Smith), Cambridge: Cambridge University press.

Hoyt S. K. (2008). *Kereiti v Etnogeneze Narodov Evrazii (İstoriografiya Problemi)*, Elista: Kalmyts. Gos. Un-T.

Juvaini (1958). *The History of the World-Conqueror*, 1, (çev.: John Andrew Boyle), Manchester: Manchester University Press.

Rashiduddin (1998). *Jami'u't-tawarikh: Compendium of Chronicles (A History of the Mongols)*, 1, (çev. W. M. Thackston). Harvard: Harvard University Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

Raşid-ad-din (1952). *Sbornik Letopisey*, 1 (1), (çev. L. A. Hetagurov). Moskva-Leningrad: İzdatel'stvo Akademii Nauk (AN) SSSR.

Ratchnevsky P. (1993). *Genghis Khan: His Life and Legacy*, (çev. Thomas Nivison Haining). New Jersey: Wiley-Blackwell.